

Comunitats posttradicionals

Una proposta conceptual*

Axel Honneth

Universitat de Frankfurt

Resum

L'autor sosté que el que caracteritza les societats liberals democràtiques és un cert grau d'intersubjectivitat i cohesió. Segons ells, els liberals coincideixen amb els comunitaristes a considerar que aquestes característiques només poden aparèixer en la forma de «comunitat». Partint d'aquesta coincidència, argumenta, primer, presentant un concepte mínim de comunitat en el qual tots els comunitaristes estarien d'acord i que conté, com a nucli, el supòsit que l'autorealització humana va unida a una praxi vital comunitària. Aquesta autorealització rau en l'estimació mútua entre els qui viuen en societat. La qüestió és establir relacions de solidaritat de manera que les capacitats de l'altre puguin fer possible l'enriquiment de la pròpia vida. El concepte mínim de comunitat posttradicional es definirà finalment com aquesta forma de solidaritat que implica estimació mútua i que, alhora, uneix amb el supòsit de valors compartits.

Paraules clau: comunitat, modernitat, liberals, comunitaristes, reconeixement, estimació social.

Abstract

The author states that what characterizes liberal democratic societies is a certain degree of intersubjective and jointly shared cohesion. According to him, liberals coincide with communitarists in consider that these characteristics can only appear in the form of the social «community» itself. First, he proposes a minimum concept of «community» with which all communitarists would agree, and which contains, as a nucleus, the supposition that human self-fulfilment binds together with a vital communitary «praxis». This self-fulfilment lies in the mutual appreciation between the members who are living together. The point is to establish solidarity relations, so the other's capacity can make possible or can enrich life itself. The minimal, posttraditional concept of «community» will be finally defined as this form of solidarity, which means a mutual esteem, and, at the same time, binds together with the supposition of shared values.

Key words: community, modernity, liberals, communitarists, social esteem.

* Traduït per Gerard Vilar.

Qualsevol que s'ocupi avui de la discussió entre liberals i comunitaristes podrà comprovar de seguida que la majoria dels defensors d'ambdues posicions semblen, així no obstant, coincidir en un punt: el funcionament d'una societat democràtica no està garantit si no hi ha uns certs vincles comuns en termes de valors globals, és a dir, el que podem anomenar una comunitat de valors socials o una forma de vida cultural, per dir-ho amb una fórmula menys llastada. D'aquest primer punt en comú en resulta, ja que també en un segon punt els objectius d'ambdós bàndols semblen mentrestant córrer força paral·lels. Com que del que tracta el debat és dels pressupòsits existencials de les societats democràtiques, l'assenyalat concepte de comunitat no pot ser de qualsevol mena, sinó que cal que tingui caràcter normatiu. Això és així perquè només aquestes formes de comunitat social poden mirar per un determinat grau de cohesió intersubjectiva i solidària que va unida per la seva banda amb les realitats de les societats liberal-democràtiques, els principis de les quals s'hi troben incorporats culturalment o èticament. Vist així, en els conceptes d'una comunitat «liberal», «plural» o «democràtica» semblen coincidir actualment alguns comunitaristes com Walzer i Taylor amb liberals com Dworkin i Rawls¹. Certament, darrere d'aquest compromís s'amaguen diferències teòriques que només afloren quan preguntem per la fonamentació que cada bàndol té en compte per a la necessitat o desitjabilitat d'una tal forma de comunitat. Aquí es mostra, tanmateix, que la idea d'una comunitat posttradicional és introduïda en un cas a partir dels pressupòsits existencials d'una política democràtica, mentre que en l'altre cas ho és abans que res des del punt de vista de les condicions de llibertat de subjectes humans. El que des del punt de vista dels liberals parla en favor del concepte d'una «liberal community» són, per exemple, els dèficits funcionals que apareixen quan els principis d'una societat justa democràtica no han arrelat també en forma d'actituds culturals en la praxi vital d'una població. El manteniment d'un sistema de drets i llibertats civils està garantit només quan el seu contingut moral informa també el nucli d'una forma de vida ètica que els membres d'una societat practiquen en comú. Contràriament, des del punt de vista dels comunitaristes el que parla en favor d'un concepte de «liberal community» és en primer lloc i abans que tot que als subjectes els manca una condició per a la realització de les seves llibertats jurídicament garantides si no comparteixen amb els altres membres de la seva societat una forma de vida comuna. Per als comunitaristes, doncs, l'exercici dels drets i llibertats liberals està garantit tan sols si els subjectes es poden saber vinculats a una comunitat a la qual també pertany com

1. Cf. WALZER, Michael. «Kommunitaristische Kritik am Liberalismus». Dins HONNETH, A. (ed.). *Kommunitarismus. Eine Debatte über die moralischen Grundlagen moderner Gesellschaften*, Frankfurt/Nova York: 1992; TAYLOR, Charles. «Aneinander Vorbei: Die Debatte zwischen Liberalismus und Kommunitarismus», ídem; DWORKIN, Ronald. «Liberal Community». *California Law Review*, 77 (1989), p. 478 i s; RAWLS, John. *Eine Theorie der Gerechtigkeit*. Frankfurt: 1979, p. 565 i s.

un element constitutiu el suport mutu de la llibertat de l'altre. Resumit en una fórmula podríem dir que el que fa necessari una comunalització dels vincles socials són, per a la part liberal, els pressupòsits existencials de les societats democràtiques, i per als comunitaristes, en canvi, les condicions culturals de l'autorealització individual. Tanmateix, pel que fa als comunitaristes ara com ara no està gens clar com cal entendre que l'exercici de la llibertat individual estigui lligat a la condició intersubjectiva d'una comunitat. Així, per a Michael Walzer sembla ser simplement una mesura necessària de vincle emocional, mentre que per a Charles Taylor el pressupòsit d'una praxi intersubjectiva de consell i ajuda sembla ser el que fa necessari que també en les societats altament complexes els subjectes encara hagin de participar en un ordre de valors comuns². En el que segueix vull contribuir amb tres tesis a l'aclariment d'aquestes premisses comunitaristes, mentre per la meua banda trio un punt de partida una mica diferent. Primerament, vull proposar un concepte mínim de «comunitat» que ja sigui concebut de tal manera que contingui el pressupòsit de l'autorealització humana que va lligat a l'existència d'una praxi vital comunitària (I); després vull argumentar en un esbós que un concepte de comunitat entès així no solament està subjecte a condicions normatives externes, sinó que també és la base de previsions determinades internament (II); d'aquí se seguirà finalment un concepte posttradicional de comunitat del qual espero mostrar-ne la utilitat per a l'assumpte de què tracten liberals i comunitaristes (III).

I

Aquell concepte que ens interessa aquí ha romàs en el curs del debat fins ara sorprenentment opac, malgrat que ha de constituir pròpiament el seu centre categorial. El que cal entendre per «comunitat» en les condicions de les societats modernes, no és molt especialment discutit en totes les exigències d'esclariment conceptual entre els fronts. Certament, el desenvolupament de la discussió ens apropa a entendre per «comunitat» en una primera aproximació aquelles formes de relació social que es distingeixen per l'orientació segons un bé compartit en comú, és a dir, per relació a valors considerats intersubjectivament vàlids. Ara bé, la qüestió de si amb aquesta mena d'orientacions de valor comunes hi van lligats determinats tipus d'interacció o fins i tot s'hi donen vincles emocionals específics, és una idea que en el debat encara no s'ha determinat categorialment. Tampoc la tradició dels clàssics de la sociologia no pot aportar aquí gaire a una clarificació ulterior, perquè els conceptes de comunitat desenvolupats fa cent anys no solament varien enormement, sinó que també es troben massa amalgamats amb els conceptes

2. Per a Taylor vegeu el seu «Der Irrtum mit der negativen Freiheit». *Negative Freiheit? Zur Kritik des neuzeitlichen Individualismus*. Frankfurt: 1988, p. 118 i s. [Es tracta de «What's with negative liberty». *Philosophy and the human Sciences. Papers 2*. Cambridge: 1985, p. 211-229.]

particulars dels distints autors perquè puguin trobar avui aplicació sense més. El Durkheim tardà va vincular l'existència de comunitats socials al pressupòsit d'estats de fusió col·lectiva que es reproduïen periòdicament³. Tönnies, per contra, va entendre per comunitat aquelles formes de relació social en les quals els subjectes se saben de fet d'acord entre ells perquè tots ells experimenten l'objectiu d'aquella comunitat com a expressió de les seves inclinacions i necessitats individuals⁴. Donada tota aquesta multiplicitat de conceptes és de bon sentit partir d'un concepte mínim de «comunitat» el nucli del qual contingui les determinacions teòriques en què coincideixen els diferents conceptes. Amb les primeres d'aquestes determinacions encreuades es posa de manifest en què es diferencien totes les formes de comunitat d'aquell tipus de relació social que tradicionalment anomenem «societat». Mentre aquí els subjectes es relacionen recíprocament en tant que mútuament respecten l'espai de llibertat jurídicament fixat de cada qual, allí, en la comunitat, valoren l'altre en base a les propietats i capacitats que se li atribueixen a cadascú en tant que individu. Es tracta de diferents tipus de reconeixement recíproc gràcies als quals es poden determinar les diferències entre ambdues formes de socialització⁵: per a la integració social d'una societat és fonamental, per dir-ho així, que trobin mutu reconeixement aquelles propietats que tots els seus membres comparteixen entre ells; per a la integració social d'una comunitat, en canvi, és fonamental que els membres s'apreciïn mútuament en propietats o capacitats que se'ls atribueixen en tant que subjectes o grups de persones determinats. Apreciar-se recíprocament vol dir, però, mantenir relacions de solidaritat recíproca: oferir solidaritat a algú significa, això és, considerar-lo o considerar-la com una persona les propietats de la qual són valuoses per a una praxi vital comuna. Per això, les relacions socials que tenim al davant sempre que parlem de «comunitats» són relacions de solidaritat: en elles dec a l'altre més que respecte o tolerància, sé que el fi de la meua vida és possibilitat o enriquit per les seves capacitats.

Ara bé, quan es demana quin és el pressupòsit intersubjectiu d'una forma semblant d'estima mútua, llavors ens trobem amb una segona determinació nuclear de la «comunitat» que és àmpliament idèntica amb el significat mínim que el concepte ha pres avui entre els comunitaristes. Apreciar-se recíprocament pressuposa que determinats valors són compartits mútuament, ja que només a la llum d'aquests valors es mostra per què tenen un significat positiu per a la praxi vital comuna les propietats o capacitats de cada qual. En aquesta mesura tota forma de solidaritat, entesa com a recíproca estima, va lligada al pressupòsit d'un horitzó de valors intersubjectivament compartits.

3. DURKHEIM, Emile. *Die elementaren Formen des religiösen Lebens*. Frankfurt: 1981. Especialment, p. 571 i s.
4. TÖNNIES, Ferdinand. *Gemeinschaft und Gesellschaft*. Darmstadt: 1979. Especialment p. 73 i s.
5. El suport són algunes de les reflexions del meu llibre *Kampf um Anerkennung. Zur moralischen Grammatik sozialer Konflikte*. Frankfurt: 1992, p. 148 i s.

Si es fixa el significat nuclear de la «comunitat» en aquests dos elements, aleshores es veu clar de seguida en quina mesura amb això es toquen certs pressupòsits de l'autorealització individual: sense un cert grau de seguretat en el valor de les pròpies capacitats o propietats no és imaginable l'assoliment de la llibertat individual, si entenem per tal un procés de realització de fins vitals triats amb llibertat de constriccions. «Llibertat de constriccions», tanmateix, no pot voler dir simplement absència de coacció o influència externes, sinó que ha de significar també la manca de bloquejos i impediments interns⁶. Aquesta segona forma de la llibertat, però, es pot entendre només com a confiança assolida a través de l'estima dels altres reconeguda en les pròpies capacitats i propietats. En aquest sentit, la llibertat per a l'autorealització depèn del pressupòsit de comunitats en les quals els subjectes s'apreciïn recíprocament a la llum de fins compartits en comú. Certament, es planteja ara la pregunta de com s'haurien de constituir formes semblants de comunitat social en les condicions normatives de la modernitat.

II

Si s'entenen per «comunitat» aquells tipus d'integració social en el si de les quals els subjectes es poden reconèixer recíprocament en les seves aptituds i capacitats perquè comparteixen conviccions valoratives comunes, aleshores hi ha dues possibilitats obertes de comprendre aquest concepte normativament. D'una banda, es pot preguntar si els tipus de relació dins de la comunitat coincideixen amb les normes morals que valen en general per a la societat; o bé, d'altra banda, es pot preguntar si aquells tipus de relació satisfan les exigències resultants del desenvolupament normatiu del mecanisme formador de comunitat. El primer camí condueix a una versió externa d'un concepte normatiu de comunitat; el segon camí, en canvi, duu a una versió interna d'un tal concepte. Segons quin sigui el camí triat es transforma naturalment també la nostra representació del que constitueix una comunitat posttradicional, és a dir, moderna. Avui dia dominen, i per a la resta són àmpliament apblemàtics, els assaigs d'elaborar un concepte normatiu de comunitat per la primera via, per l'externa. En ells valen, doncs, com a modes moralment representatius de formació de la comunitat aquells que coincideixen amb les exigències d'una moral postconvencional en el punt de respectar l'autonomia individual de tots els individus, que en garanteixen lliure accés i sortida, i no apliquen cap coacció física ni empenen cap mitjà d'influència psíquica. Una forma exemplar d'aquest model extern, el representa actualment la posició representada per Michael Waltzer segons la qual les comunitats socials posseeixen un caràcter posttradicional quan elles mateixes incorporen valors liberals, és a dir, quan estan caracteritzades per l'orientació

6. Cf. TAYLOR, Charles. «Der Irrtum der negativen Freiheit». Op. cit.

comuna al cos dels drets i llibretats liberals⁷. Un concepte normatiu de comunitat com aquest no resulta així problemàtic perquè les normes d'una moral avui considerada àmpliament com a vàlida són aplicades tan sols a la particular relació de la comunitat, però no reformulades sobre aquesta relació de camp específic, per dir-ho així. Aquests criteris interns per al que ha de caracteritzar una comunitat posttradicional no es donen si no s'ataca el segon camí de delimitació normativa. Aquí les normes cal entendre-les, això és, com a exigències a les quals ha hagut de subjaure el mecanisme de formació de comunitat, és a dir, el tipus de reconeixement de l'estima recíproca. El que això significa es veu clarament quan mirem atentament quin desenvolupament normatiu ha pres el tipus de reconeixement de l'estima social en la transició a la modernitat. Cal fer abans, però, un breu aclariment sobre què pot ser pròpiament el nucli capaç d'evolució d'aquesta forma de reconeixement social⁸.

No és difícil de veure que l'autocomprensió d'una societat ve donada per endavant pels criteris en els quals cada societat s'orienta pel que fa a l'estima social de les persones, ja que les seves capacitats i aptituds són jutjades inter-subjectivament segons la mesura en la qual poden influir en la transformació de valors culturalment definits. D'aquí que aquesta forma de reconeixement recíproc vagi lligada al pressupòsit d'un context social vital format pels seus membres mitjançant l'orientació per representacions de fins comuns d'una comunitat de valors. Ara bé, si l'estima social és determinada per les representacions de fins ètics que dominen en una societat, aleshores les formes que poden assumir són una variable històrica, la seva amplitud social i la mesura de la seva simetria depenen aleshores tant del grau de pluralització de l'horitzó de valor socialment definit com del caràcter de l'ideal de personalitat que s'hi alçapremi. Com més obertes siguin les representacions de fins ètics a diferents valors i més compensada estigui la seva ordenació jeràrquica per una competència horitzontal, amb més força podrà ser aleshores assumida l'estima social d'una via individualitzadora i es podran crear relacions simètriques. D'aquí que sigui fàcil de veure que les propietats normatives d'una comunitat posttradicional es poden resseguir en el canvi estructural històric que ha experimentat en la transició de les societats tradicionals a les modernes. I amb això passo al tercer punt de les meves reflexions.

III

Mentre les representacions de fins ètics de la societat siguin concebuts substancialment i les representacions de valor corresponent estiguin ordenades jeràrquicament, de manera que pugui establir-se una escala de formes de comportament de més o menys valor, el grau de consideració d'una persona vindrà

7. WALZER, Michael. «Kommunitaristische Kritik am Liberalismus». Op. cit.

8. En el que segueix la base és HONNETH, Axel. *Kampf um Anerkennung*. Op. cit., p. 196 i s.

mesurat en conceptes d'honor social. L'eticitat convencional d'aquestes comunitats permet estratificar verticalment els camps socials d'acord amb la seva contribució suposada a la realització dels valors centrals de tal manera que s'hi poden ordenar modes específics de conducta de vida el manteniment dels quals permet als individus que assolixin l'«honor» que hi va lligat⁹. En aquest sentit, el grau relatiu de consideració social en les societats estratificades va senyalat amb l'«honor» que una persona pot guanyar si pot satisfer habitualment les expectatives de comportament col·lectiu que van unides «èticament» amb el seu estatus social. Si l'estima social va organitzada segons aquesta tipologia estratificada, aleshores les formes de reconeixement que hi van unides prenen el caràcter de relacions simètriques cap a dins però asimètriques cap a fora entre membres estamentals culturalment tipificats. En el si dels grups d'estatus els subjectes es poden apreciar recíprocament com a persones que en base a la seva comuna posició social comparteixen propietats i capacitats que els vénen donades per l'escala de valors socials. Entre els grups d'estatus existeixen relacions d'estima esglaonades jeràrquicament que permeten als membres de la societat apreciar en qualsevol subjecte aliè al grup propietats i capacitats que contribueixen en un grau cultural predeterminat a la realització de valors comuns compartits.

El procés de devaluació d'aquest ordre tradicional de l'estima va iniciar-se en el moment en què el pensament postconvencional de la filosofia i de la teoria de l'estat va guanyar tanta influència que ja no es va poder deixar inalterat l'estatus de les conviccions de valor socialintegratives. Si l'ordenament de valors socials fins aleshores havia pogut servir com un sistema evaluatiu de referència a partir del qual el patró específic estamental del comportament honorable es podia determinar en certa manera objectivament, era sobretot degut al tipus de facticitat cognitiva que tenia. Encara devia la seva validesa social, això és, a la sòlida força de convicció de les tradicions religioses o metafísiques i estava ancorada per tant en l'autocomprensió cultural com una força de referència metasocial. Tan aviat, però, com aquest llinar de coneixement va ser ampliat amb ajuda de la filosofia; tan aviat, doncs, les obligacions ètiques varen ser considerades com a resultat de processos de decisió d'una interioritat, també va haver de canviar aleshores la comprensió quotidiana del caràcter de l'ordenament social dels valors. Privat aquest de la base d'evidència transcendent, ja no es pot considerar com un sistema de referència objectiu en el qual les exigències de comportament específiques de cada estrat donen alhora informació inequívoca sobre el grau respectiu d'honor social. Amb l'esfondrament de la seva base de validesa metafísica l'univers de valors socials perd tant el seu caràcter objectiu com també la capacitat de fixar normativament d'una vegada per totes una escala del prestigi social en relació a un comportament. Per això, la lluita que comença a emprendre la burgesia contra les idees d'honor feudals

9. Cf. WEBER, Max. *Wirtschaft und Gesellschaft: Grundriss der verstehende Soziologie*. Tübingen: 1976, p. 535.

al lllindar de la modernitat no és solament l'intent d'imposar nous principis de valors, sinó també l'inici d'una confrontació a l'entorn de l'estatus d'aquests principis en general. Per primer cop està ara en qüestió si s'ha de mesurar la consideració social d'una persona en el valor prèviament determinat de propietats que s'atribueixen típicament a grups sencers. En el camp de les lluites a l'entorn de l'estima social fa ara la seva aparició el subjecte com una magnitud individuada històricament i vitalment¹⁰.

L'estima social es transforma amb aquest procés d'individuació en un patró que presta a les formes de reconeixement que hi van lligades el caràcter de relacions asimètriques entre subjectes individuats històricament i vitalment. Les interpretacions culturals que han de concretar respectivament els fins socials abstractes en el si del món de la vida continuen certament determinades pels interessos que tenen els grups socials en la valoració de les capacitats i propietats representades per ells. Però dins dels ordenaments de valor que han cristallitzat per la via del conflicte es mesura la consideració social dels subjectes segons les aptituds individuals que produeixen socialment en el marc de les seves formes particulars d'autorealització. A un patró d'organització de l'estima social d'aquesta mena és al que estan ara normativament referides les propostes com la que Hegel, amb el seu concepte d'«eticitat», o Mead, amb la seva idea d'una divisió democràtica del treball, han defensat independentment l'un de l'altre. Ambdós estableixen en el seu model de solució un ordenament social dels valors en el qual han experimentat una interpretació tan complexa i rica dels fins socials que en el fons cada individu té l'oportunitat d'aconseguir la consideració social. Amb això s'ha assolit el lllindar teòric en el qual comença a dibuixar-se una comprensió interna de les estructures normatives d'una comunitat posttradicional. Amb aquesta fórmula es vol significar la idea que tot membre d'una societat, mitjançant una obertura radical de l'horitzó de valors ètics, és col·locat en la posició de ser reconegut en les seves aptituds i capacitats de tal manera que aprèn a apreciar-se a si mateix.

La solidaritat va així lligada en aquestes condicions al pressupòsit d'unes relacions socials d'estima simètrica entre subjectes individualitzats (i autònoms). Apreciar-se simètricament en aquest sentit vol dir considerar-se recíprocament a la llum de valors que deixin aparèixer les capacitats i propietats de cada qual com a significatives per a la praxi comuna. Relacions d'aquesta mena es poden anomenar «solidàries» perquè desperten no solament tolerància passiva davant de l'altre, sinó que desperten la participació afectiva en la particularitat individual de l'altra persona, ja que només hem de realitzar fins comuns en la mesura que jo m'ocupo activament que puguin desenvolupar-se les seves propietats que em són alienes. Que el «simètric» aquí no pot significar apreciar-se mútuament en la mateixa mesura es deriva ja per principi

10. Pel que fa al procés d'individualització de l'estima social vegeu SPEIER, Hans. «Honor and Social Structure», al llibre del mateix autor *Social Order and the Risks of War*: Nova York: 1952, p. 36 i s. És naturalment cèlebre la diagnosi d'Alexis de Tocqueville a *La democràcia a Amèrica*, segona part, III, cap. 18.

de l'obertura de significats de tot horitzó social de valor. Al cap i a la fi no és imaginable cap posició col·lectiva de fins que fos fixable quantitativament de tal manera que permetés una comparació exacta entre els valors de les aportacions individuals. «Simètric» ha de voler dir més aviat que sense esglaonaments col·lectius cada subjecte té l'oportunitat d'experimentar-se en les seves aptituds i capacitats com a valuós per a la societat. Per això, les relacions socials com les que aquí es comprenen sota el concepte de comunitat posttradicional són també les que poden inaugurar l'horitzó en el qual la competència individual per l'estima social pren una forma no dolorosa, és a dir, no enfosquida per experiències de menyspreu.